

פירוש הריב"א על התורה בראשית פרשת לך לך פרק טז

(ד) ויבא אל הגר ותהר פרש"י נתעברה מביאה ראשונה וק' דאמרי' אין אשה מתעברת מביאה ראשונה. ותירץ הר"ר אליקים דבדבר זה יש תנאים הרבה בב"ר דקאמ' ר' לוי בר חיפא הגר מביאה ראשונה נתעברה אמר ר' אליעזר לעולם אין אשה מתעברת אלא מביאה שניה ע"ל:

(ו) ותענה שרי ותברח מפניה. פרש"י היתה משעבד' בה בקושי והר' אליקים נתן טעם בדבר היאך צדקת כשרה עושה כך לפי שהגר הונתה שרה תחל' כדפרש"י גבי ותקל גברתה בעיניה ולכך היתה שרה מענה אותה בהיתר כי בספר סמ"ג כתוב במצות לא תונג דאיתא במדרש שאם הונה אותך אדם אתה רשאי להונתו שאינו קרוי עמיתך אחרי שהונה אותך.

(ג) אחרי רואי. יש מפר' הגם הלום ראיתי אחרי רואי. פי' גם הלום כשהפך פניו ממני ראיתי אחוריו אם היה כן אמנם לא השגתי לראות זולת פניו לכן בלי ספק זה הדובר אלי היה אל ולא בן אדם:

מלבי"ם בראשית פרשת לך לך פרק טז

(א) השאלות (א - יד)

מה רצה בדיוק שרי אשת אברם שני פעמים. מ"ש שרה חמסי עליך והלא היא נתנה שפחתה בחיקו. מ"ש וימצאה מלאך ה' כאלו בקש אותה עד שמצאה. ולמה שאל אי מזה באת וכי לא ידע זאת. ולמה הבדיל דבריו בג' אמירות. ומאמר הנך הרה ראוי שיוקדם למאמר הרבה ארבה את זרעך. ומהו הבשורה שיהיה פרא אדם. ומ"ש אתה אל ראי וכו' נלחצו המפרשים בבאורו:

ושרי אשת אברם קדימת השם אל הפעל מורה הפך וסתירה. ר"ל שגם אחר שהבטיחו ה' כל האמור עדן לא ילדה לו, כי היה צריך שיקדם לו לידת ישמעאל שהוא שאב הזוהמא הגו סגים מכסף ויוצא לצורף כלי שעל ידו נזדקקה הטפה ויצא יצחק בקדושה כמ"ש בבאורי על יהושע (כד ג) וכן היה צריך להקדים המילה ושיוקן אברהם עוד יותר, עד שיחלש הכח החומרי ויגבר הענין הרוחני, וכדי שתהיה הלידה שלא עפ"י טבע רק בדרך נס, ועז"א שמצד ששרי היא אשת אברם, וראוי שהזרע שיוולד ממנה יהיה מיוחס לאברהם, שהיה זרע קודש מרחם משחר בענין שתלד לו, ולא היה עדיין הזמן לזה, עז"א לא ילדה לו, ובמדרש אם היתה נשאת לאחר ילדה, וזה אכל הגר היתה מוכנת שבנה ישאב הזוהמא, מצד שהיא שפחה, ומצד שהיא מצרית שעתידיה תורה לאסור. ושמה הגר, ר"ל שלא נתגירה כי לא נשתנה שמה, שבעת הגרות היו משנים את השם:

(ב) ותאמר שרי, באשר שרה ידעה מן היעודים שיעד ה' לאברהם שבהכרח יתקיימו, ואחר שראתה שעצר ה' אותה מלדת, התיראה שבהכרח ישא אברם אשה אחרת שיווליד עמה, וזה או שהיא תמות או שיקח צרה עליה בחייה, וטוב לה שיקח את שפחתה שכן הנוולד לה הוא עבד של שרה וקנינה ונחשב כאלו הוא בן שלה, ועז"א אבנה ממנה, וגם חשבה שע"כ ישתנה מזלה, וישמע אברם לקול. מבואר אצלי ששמיעת קול שנקשר בלמ"ד, מורה שעצתה יפה בעיניו, ובמדרש לקול רוח הקודש:

(ג) ותקח שרה, באר שבזה לא ויתרה דבר מן האישות שלה, כי לא הוציאה לחירות בזה, כי עדיין היתה שפחתה קנין כספה, והיא נשארה אשת אברם לבדו ובמדרש לו לאשה ולא לאחר, ר"ל שלא היה יכול למכרה כי נשארה קנין שרה, וזה עשתה מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען, כפי הדין שצריך להמתין עשר שנים כמ"ש חז"ל:

(ד) ותקל גברתה בעיניה. כי חשבה שאחר שהרתה יצאה מרשותה וגם נדמה לה שהיא צדקת יותר משרה אחר שהרתה תיכף:

(ה) חמסי עליך, שרה חשבה שאברם הוציא אותה לחירות וע"כ היא מקילה בכבודה, וזה חמס כי היתה שפחה מנכסי מלוג שלה שאין הבעל יכול לשחררה, כי הקרן שלה והוא אוכל פירות כנודע, וע"כ צעקה על החמס, ובררה זה הלא אנכי נתתי שפחתי בחיקך, שלא הוצאתיה לחירות רק שתשאר שפחתי, וא"כ איך ואקל בעיניה. שזה מורה שהיא עתה בת חורין, וא"כ ישפט ה' ביני וביניך, על החמס והגזל:

(ו) ויאמר אברם, אני לא הוצאתיה לחירות והיא עדיין שפחתך, והיא בידך שתעשי לה הטוב בעיניך, כמו שיעשה במקנת כספו:

(ז) וימצאה. שכ"ז שהלכה עיפה ויגעה במדבר, לא היתה מוכנת אל שיגלה אליה מלאך ה', רק כאשר הגיעה אל עין המים ששם ישבה לנוח ולהשיב נפשה. בשגם שהיה העין אשר בדרך שור שהוא קרוב לארץ מצרים, כמ"ש (כה יח) עד שור אשר על פני מצרים, שם מצא אותה המלאך מוכנת אל הדבור:

(ח) הגר שפחת שרי, העיר אזנה שהיא עדיין שפחה לשרי וחפשה לא נתן לה. ע"כ שימי אל לבך אי מזה באת ממקום קדוש כזה, ואנה תלכי למצרים מקום הטומאה והזמה, ורצה שתתעורר לשוב מצד אושר הנפש, והיא לא שמה לב על זה ותאמר מפני שרי גברתי אנכי ברחות שהענוי מספיק אצלה שתברח ולא תחוש על אושר נפשה:

(ט) ויאמר. עתה בא בג' דברות אחרות, דבור א' מצד המשפט והצדק, שעז"א שובי אל גברתך והתעני, כי מן הדין והמשפט את מחוייבת לעבוד ולסבול, וזה הערה מצד הטוב והיושר:

(י) ויאמר, אחר שראה שלא שמה לב ע"ז בא דבור אחר מצד המועיל, שיסבול אדם ויעונה עתה אם יקנה ע"ז טוב בעתיד, ע"כ יעדה שירבה את זרעה בעבור זה:

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב

3

ותוקעין ומריעין כשהן עומדין? כדי לערבב השטן. ואמר רבי יצחק: כל שנה שאין תוקעין לה בתחלתה - מריעין לה בסופה. מאי טעמא - דלא איערבב שטן.

ואמר רבי יצחק: כל שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה, שנאמר אמרשית השנה - מרשית כתיב, ועד אחרית - סופה שיש לה אחרית. ואמר רבי יצחק: אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה, שנאמר כפי שמע אלהים אל קול הנער כאשר הוא שם. ואמר רבי יצחק: שלשה דברים מזכירין עונותיו של אדם, אלו הן: קיר נטוי, ועיון תפלה, ומוסר דין על חבירו. דאמר רבי (אבין) + מסורת הש"ס: [חנן] +: כל המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה. שנאמר ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך, וכתיב ויבא אברהם לספד לשרה ולבכיתה. ואמר רבי יצחק: ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם, אלו הן: צעקה, שינוי השם, ושינוי מעשה. צדקה - דכתיב הוצדקה תציל ממות, צעקה - דכתיב ויצעקן אל ה' בצר להם וממצקותיהם יוציאם, שינוי השם - דכתיב זשרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה, וכתיב וברכתי אתה וגם נתתי ממנה לך בן, שינוי מעשה - דכתיב הורא אלהים את מעשיהם, וכתיב טוניתם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה. ויש אומרים: אף שינוי מקום, דכתיב ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך, והדר ואעשך לגוי גדול. ואידך - ההוא זכותא דארץ ישראל הוא דאהניא ליה. ואמר רבי יצחק: חייב אדם להקביל פני רבו ברגל, שנאמר יאמדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת - מכלל דבחדש ושבת איבעי לה למיזל. ואמר רבי יצחק: חייב אדם לטהר את עצמו ברגל, שנאמר יובנבלתם לא תגעו. תניא נמי הכי: ובנבלתם לא תגעו, יכול יהו ישראל מוזהרין על מגע נבילה - תלמוד לומר יגאמר אל הכהנים בני אהרן, בני אהרן מוזהרין, בני ישראל - אין מוזהרין. והלא דברים קל וחומר: ומה טומאה חמורה - כהנים מוזהרין, ישראלים אינן מוזהרין, טומאה קלה - לא כל שכן! אלא, מה תלמוד לומר ובנבלתם לא תגעו - ברגל.

אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן: שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של רשעים גמורין, ואחד של צדיקים גמורין, ואחד של בינוניים. צדיקים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים - תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים. זכו - נכתבין לחיים, לא זכו - נכתבין למיתה. אמר רבי אבין: מאי קרא - ידימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו, ימחו מספר - זה ספרן של רשעים גמורין, חיים - זה ספרן של צדיקים, ועם צדיקים אל יכתבו - זה ספרן של בינוניים. רב נחמן בר יצחק אמר מהכא: טוואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת, מחני נא - זה ספרן של רשעים, מספרך - זה ספרן של צדיקים, אשר כתבת - זה ספרן של בינוניים. תניא, בית שמאי אומרים: שלש כתות הן ליום הדין: אחת של צדיקים גמורין, ואחת של רשעים גמורין, ואחת של בינוניים. צדיקים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר לחיי עולם, רשעים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר לגיהנם, שנאמר טורבים מישיני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה להרפות לדראון עולם, בינוניים - יורדין לגיהנם.

4

ד אישה לו לאשה: ויבא אל-הגר ותהר ותרא פי הרתה ותקל גברתה
ה בעיניה: ותאמר שרי אל-אברם חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחיך

פעלה ליה לאתו: ד. ועל
לנת הגר ועדיאת, נחנת
ארי עדיאת, וקלת רבונתה
בעיניה: ה. נאמרת שרי
לאברם דין לי עלך, אגא יתכית אמתי לך.

קדוש⁷¹ כזה⁷². מקץ עשר שנים, מועד הקבוע לאשה ששהתה רש"י
עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת⁷³. לשבת אברם
וגו', מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין, לפי שלא
נאמר לו: ואעשך לגוי גדול (לעיל יב ב), עד שיבא לארץ ישראל.
(ד) ויבא אל הגר ותהר, מביאה ראשונה⁷⁴. ותקל גברתה בעיניה,
אמרה: שרי זו אין סתרה כגלויה, מראה עצמה כאילו היא צדקת
ואינה צדקת, שלא זכתה להריון כל השנים הללו, ואני נתעברתי
מביאה ראשונה⁷⁴.

(ה) חמסי עליך, חמס העשוי לי, עליך אני מטיל העונש,
כשהתפללת להקב"ה: מה תתן לי ואנכי הולך ערירי (לעיל טו ב).
לא התפללת אלא עליך, והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני
נפקדת עמך⁷⁵. ועוד דברך אתה חומס ממני⁷⁶. שאתה שומע
ביוני ושותק⁷⁷. ביני וביניך, כל "ביני וביניך" שבמקרא חסר, וזה
מלא, קרי ביה "ובניך" שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר
והפילה עובריה, הוא שהמלאך אומר להגר: הנך הרה (פסוק יא),
והלא כבר הרתה⁷⁸ והוא מבשר לה שתהר, אלא מלמד שהפילה
הריון הראשון.

נחתי שפחתי לאישי (להלן ל, יח). 71 י"ג: נקי וקדוש. 72 כ"ד מה, ג.
73 יבמות סד, א. כ"ד מה, ג. 74 כ"ד מה, ד. 75 כ"ד מה, ה.
76 הדברים שהיה ראוי שידבר אברהם עבור שרה להגר שתכבדה חמס וגזל ממנה
שלא דיבר עבורה (פי מהרז"ו, כ"ד מה, ה). 77 כאלו הסכמת להוציאה מכלל
שפחה להיות גבירה, ולזה השיב לה: הנה שפחתי, והיא בידך להוכיחה ומעולם לא
שברתי עולה (מדרשי התורה לר' שלמה אסתרוק). 78 "והלא כבר הרתה" —

(ד) ותקל. הנח הנעלם¹⁰ אשר בין האות המשרת ואות השרש¹¹ ראב"ע
תחת הדגש הנתון להתבלע אות הכפל והוא מבנין נפעל¹².

10 הצירה נקרא כאילו נמשכה אחריו יו"ד תחת ונעלמה — נח נעלם, נסתר.
11 בין התי' של נוכח והקי' של השרש קלל. 12 הצירה כא במקום הדגש הבא
במקום האות הנבלעת, אך במקרה שלנו לא במקום הכפל אלא במקום הני' של נפעל.

המתינה עוד עשר שנים כי חשבה כי שם יתן לאברהם בן ממנה, רד"ק
כי כן אמר לו לך לך מארצך ואחר כן ואעשך לגוי גדול, כיון
ששהתה עשר שנים ולא ילדה, אמרה כבר זקנה אני עוד אין תקוה
שיהיה לו בן ממני, אתן לו שפחתי, ואמרו רבותי ז"ל³⁷ נשא
אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אינו רשאי לכטל ויוציא
ויתן כתובה שמא לא זכה לקנות ממנה, ואף על פי שאין ראייה
לדבר זכר לדבר מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען. ללמדך
שאינן ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין, וזה לטעם שזכרנו.
(ד) ויבא... ותקל גברתה, חשבה כי מאחר שזרע אברם יהיה
ממנה, כי תהיה גבירה ולא היתה חוששת למצות שרי גבירתה
לאשר תצוה.

(ה) ותאמר חמסי עליך, החמס שאני לוקחת משפחתי, עליך הוא,
כי אני לטובתך נתכוונתי שנתתיה לך כדי שיהיה לך זרע ממנה,
ועתה נקלותי בעיניה ואתה לא תחוש ולא תיסר אותה ואני
לכבודך איני רוצה לרדותה. ישפט ה', ואמרו רבותי ז"ל³⁸ כל
המוסר דין על חברו הוא נענש תחילה, דכתיב ויבא אברהם לספד
לשרה ולבכתה (להלן כג ב). וזה אמרו בדברים שאין לקרא חמס

37 יבמות סד, א. 38 ר"ה טו, ב.

ר"ח טז (ה) ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך. פירש חמסי עליך כי
החמס כסה הכתוב והמלאך¹ גלה אותו. וענין "חמסי" כי שרה
היתה משתעבדת בהגר והיתה כפופה אליה, ואברהם אמר לה²
כי הוא עון פלילי לענותה, ומנעה עצמה מלהשתעבד בה, ועתה
נתאמרה³ אליה, ועל כן אמרה: ישפוט, אם כדברי שאני
משתעבדת, או כדברך. ועל זה נקוד, כי אין זה המשפט נאמר
להרע לך⁴. והמלאך אמר הדין עמה⁵: שובי אל גברתך והתעני,
כמו שהיית עושה ככתחלה (דרשות אבן שועיב).

1 אחר כך כשאמר אל הגר: שובי אל גברתך והתעני תחת ידי (פסוק ט), הוא שגילה
מהות ענין "חמסי" שאמרה שרה. 2 ע"י רמב"ן ורד"ק לפסוק. 3 התרוממה —
על שרה. מלשון: והי' האמירך היום (דברים כו, יח) — לשון גדולה). 4 לאברהם,
אלא רק שהמקום יכריע עם מי הוא הצדק, ולפיכך באה הנקודה כדי להוציא ממשמעות
הכתוב הגרילה שלא אמרה "ישפוט" בהוראת עונש אלא בהוראת הכרעה. כן נ"ל כוונת
רבינו. 5 בדרשות אבן שועיב, דפוס קראקא (דף וא"ו ע"ג) הגרסא היא: "עמך".
— ויש לקיים גם גרסא ההיא, שהרי שרה היא שאמרה: "ישפוט ה'", ועל זה אמר
המלאך: הדין "עמך", היינו עם שרה. — ואולי י"ל: "הדין עמך" היינו עם הגר,
שהמלאך אמר לה: אמת הוא מה שאמרת שהיא נהגה עליך מנהג גברת, אבל כן הגויה
שובי אל גברתך וגו' (פסוק ט).

רמב"ן שנים ולא ילדה חייב לישא אחרת. לשבת אברם בארץ כנען, מגיד
שאינן ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין, לפי שלא נאמר לו
ואעשך לגוי גדול עד שבא לארץ ישראל, לשון רש"י. והטעם
הזה איננו יפה⁶ שישבת חוצה לארץ הלכה פסוקה היא שאינה
עולה לשום אדם בעולם⁷, ומשנה שנינו בה⁸ ככל אדם היא.

6 שמרש"י משמע דוקא לאברהם אין ישיבת חו"ל עולה לו שלא הוכתח תחלה, אבל
לשאר כל אדם עולה, וזה אינו שהלכה פסוקה וכו' (טור). 7 אף שאינו מטעם ואעשך
לגוי גדול, וא"כ למה תלה רש"י בואעשך לגוי גדול (שם). 8 יבמות סד, א.

מהר"ם טז (ד) ותקל גבירתה, גבירתה ב', כעניי שפחה אל יד גבירתה
(תהלים קכג ב) לומר, ויאמר אברם אל שרי הנה שפחתיך בידך,
כלומר היא שפחתיך ולא שפחתי, שכבר שחררתי אותה, ואין
שפחות אחר שפחות, כדאיתא בקידושין! שאין אדם יכול למכור
את בתו לשפחות אחר שפחות דכתיב לא (יוכל) [ימשול]
למוכרה בכגדו בה (שמות כא ח), כיון שבגד בה, שוב אינו רשאי
למוכרה, כ"ש שאין שפחות אחר גבירתה. כך ישראל מבקשים
רחמים, הואיל שכבר (נ)עשית אותנו בני חורין אל תתנינו בידי
גוים שנצטרך להיות להם משועבדים, וזהו שכת' כעניי שפחה
אל יד גבירתה.

1 יח, א.

חזקוני למוכרה⁹³. ושמה הגר, כשמסר פרעה את בתו לשרה אמר לה
בתי היא אגר⁹³ ולכן נקראת "הגר".

(ה) חמסי, שעושה לי שפחתי הגר, שאינה רוצה לשמשני, עליך.
93 כ"ד מה, ב.

סורנו שיהיה דעתה אמתי לפיכך קיבל דבריה, לא להתענג במשגל
האשה⁴³.

(ה) חמסי עליך, שהיה לך לגעור בה אחרי שהיא אשתך ומקילה
אותי מפני שהתעברה ממך.

43 רמב"ן.

5

בראשית טז לך לך

קפט

וַתֵּרָא כִּי הָרְתָה וְאָקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ: וַיֹּאמֶר אֲבָרָם אֶל-
 שְׂרֵי הַגָּה שְׁפַחְתְּךָ בְּיָדְךָ עָשִׂי-לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ וּתְעַנֶּה שְׂרֵי וּתְבַרַח מִפְּנֵיהָ:
 וַיִּמְצְאֶה מְלֶאֶךְ יְהוָה עַל-עֵין הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר עַל-הָעֵין בְּדֶרֶךְ שׁוּר: וַיֹּאמֶר
 הָגֵר שְׁפַחְתָּ שְׂרֵי אֵי-מִזְהָ בָּאת וְאַנְהָ תִלְכִּי וְתֹאמַר מִפְּנֵי שְׂרֵי גָבַרְתִּי אֲנֹכִי

נחמת ארי עדיאת, וקלית בעינתה, זדן זי בינא ובינך: ו. נאמר אברם לשרי, הא אמתיך בידך, עבדי לה דתקין בעינכי, וענייתה שרי, וערכת מן קדמקה: ז. נאשקחה, מלאכה דיי, על עינא דמנא במדברא, על עינא פאורחא דתגרא: ח. נאמר, הגר, אמה [נ"י אמתא] דשרי, מנן את אחיא ולאן את אולא, נאמרת, מן קדם שרי רבונתי, אנא

רס"ג (ו) ותענה שרי, היתה משעבדת בה בקושי⁷⁹. (ז) על עין המים, על עין מים. שור, "חגר"²⁴. 24 ובפרק כ א תרגם שור "אלג'פאר" וכולם מקומות בדרום. ובשמות טו ככ הניח המלה "שור" ללא תרגום.

רמב"ן ואם היה מפני ההבטחה הזו לאברם היתה עולה לשאר האנשים. וכבר טענו בה גם כן מן המפרשים⁹ טעות אחרת, שאמרו שאין דין היושב בחוצה לארץ להוציא האשה ששהתה עמו עשר שנים ולא ליהא ולא שישא אחרת. ואין הענין כן, אבל הכוונה לומר שאם היה אדם עם אשתו בחוצה לארץ חמש או עשר שנים וכאן לארץ ישראל, שנותנין להם זמן עשר שנים מעת כיהתם לארץ¹⁰ אולי בזכות הארץ יבנו. וכן עשו אברהם ושרה אמנו¹¹ מעת בואם שם. (ו) ותענה שרי ותברח מפניה. חטאה אמנו בענוי הזה¹², וגם אברהם בהניחו לעשות כן, ושמע ה' אל עניה ונתן לה בן שיהא פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני הענוי.

9 שיטה זו מובאת גם ב"ש" יבמות שם (יב) בשם רש ורצום לומר דהאי דינא דרעה עמה עשר שנים אינו נוהג בחו"ל דחלינן בעונש דירח חו"ל, כמו שמצינו גבי אברהם דשיבת חו"ל לא עלה לו מן המנין. 10 ואין ישיבת חו"ל עלה לו מן המנין שמא זכות א"י תעמוד לו, אבל לדרים בחו"ל ודאי אם שהו עשר שנים ולא זכו לעולם לא יזכו לבנות הימנה וכופין אותה להוציאה (לשון הרמב"ן בתרושו ליבמות שם). 11 בדפוס ליסבון רמ"ט הגירסא: מנו במקום אמנו והיא נכונה. 12 וכ"פ הרד"ק.

(ח) אי מזה באת, מהיכן באת. יודע היה⁸⁰ אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים. ולשון: אי מזה, איה המקום שתאמר עליו מזה אני באה. בר"י: היא מעוברת. 79 בר"י מה, ו. 80 מהיכן... היה — בר"י: יודע היה

(ז) וימצאה. מלה זרה¹³ כי המשפט כמו וישנאך (דברים כב טז). ראב"ע (ח) אי מזה, כמו איה, וכן אי הבל (ד ט). וטעם מזה מקום, כאלו אמר אי מזה מקום באת. בורחת. נפתח הרי"ש¹⁴ בעבור אות הגרון שהוא אחריו, וכן בורחת אל העיר (ירמי' ד כט), והיא כפורחת (מ י). ברתת ובמזדה (ישעי' ל כד), וכן יודעת איש (כמד') 13 בדרך כלל צ"ל וימצאה או וימצאה.

עליהם כגון זה, כי אברהם אפילו היה יודע זה באמת היה מיסרה רד"ק ולא קבלה, כי רחוק הוא שישתוק אברהם לקלון שרה אשתו, כל שכן משפחתה ואף על פי שנשאת לו לאשה. וביניך, מלא ביר"ד בין הגו"ן והכ"ף כי כן תבא מילת בין פעמים בלא רכוי ופעמים ביר"ד הרבוי. וכן ביניכם וביניו (יהושע ג ד). ויש בו דרש³⁹, כי שרה נתנה עיניה בהריונה והפילה מאותו ההריון, אם כן אינו מן הדין שיהיה מלא אלא חסר.

(ו) ויאמר... שפחתך בידך, אע"פ ששכבה בחיקי, שפחתך היא ככתחלה ויש לך רשות עליה לרדותה אם תעשה אליך דבר שלא כהוגן, כי שפחתך היא ורשותה בידך ולא תקבל ממני כמו שתקבל ממך והגני מוחל לך כבודי. ותענה שרי, עשתה עמה יותר מדאי ועבדה בה בפרך, ואפשר שהיתה מכה אותה ומקללת אותה ולא היתה יכולה לסבול וברחה מפניה. ולא נהגה שרי בזה לא מדת מוסר ולא מדת חסידות; לא מוסר כי אף על פי שאברהם מחל לה על כבודו ואמר לה: עשי לה הטוב בעיניך, היה ראוי לה למשוך את ידה לכבודו ולא לענותה, ולא מידת חסידות ונפש טובה, כי אין ראוי לאדם לעשות כל יכולתו במה שתחת ידו. ואמר החכם⁴⁰: "ומה נאה המחילה בעת היכולת". וזה שעשתה שרי לא היה טוב בעיני האל, כמו שאמר המלאך להגר: כי שמע ה' אל עניך (פסוק י), והשיב לה ברכה תחת עניה. ואברם לא מנע שרי מלענותה אף על פי שהיה רע בעיניו משום שלום הבית. וכל זה הסיפור נכתב בתורה לקנות אדם ממנו המדות הטובות ולהרחיק הרעות.

(ז) וימצאה... על עין המים, ואחר שאמר על עין המים אמר על העין לפרש, כלומר על אי זה עין מים מצאה, על העין שהיא בדרך שור, כלומר שהיתה שבה למצרים ארץ מולדתה, כי שור על פני מצרים.

(ח) ויאמר, בא פתח עם הרביע כמו בהפסק, כי יש לרביע

מהר"ם (ח) מפני שרי גבירתי אנכי בורחת, ב' במסורת, והשיני [ר]רומי קשת [בורחת כל העיר] (ירמיה ד כט), רמו ששרה הכריחה את הגר המצרית ואת ישמעאל לפיכך ברחו ישראל מפני ישמעאל, כי רומי קשת אילו ישמעאל, דכתיב ויהי רבה קשת (להלן כא כ). מפני פרש רומי קשת ברחת כל העיר.

חזקוני על ידיך הוא, שאינך מוחה על כבודי. ואין אני רוצה לענותה והאיל ונודווגה לך⁹⁴. ישפוט ה' ביני וביניך, שאני חוששת לכבודך ואינך חושש לכבודי⁹⁴. וביניך, נקוד. פרש"י: כל וביניך שבמקרא חסר וזה מלא, קרי ביה וביניך. כלומר כל וביניך חסרים יו"ד בין הגו"ן ובין הכ"ף, וזה מלא "וביניך". כל תיבות נקודות שבתורה⁹⁵ מסופקות היו בידו של עזרא הסופר, אמר: אם כבר משת עבניו ואומר לי מפני מה כתבת את אלו, אומר לו: כבר נקדתי עליהם, ואם אומר לי: למה נקדת עליהם, אומר לו: הרי לא מחקתיים ואעביר את הנקודות מעליהם. אמרינן במסכת ר"ה⁹⁶: כל המוסר דין על חבירו נענש תחלה שנאמר חמסי עליך, וכתיב ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה (להלן כג ב). חז"ק. דהכא משמע אברהם נענש תחלה כמו שפרש"י הכא שהכניסה עין הרע בעיבורה⁹⁷.

94 כפודוש הכבוד שור. 95 אבות דרבי נתן פל"ד, אלא דשם איתא: אם יבא אליהו. ועיין בפסקי תוספות מנחות אות רלא, דמביא: אם יבא משה. ועיין באר"י כפ' בנין יהושע. 96 ראש השנה טו, ב. 97 הרי שהוא נענש תחלה שהפילה